

הסוגיא העשירית – התלמיד שלימד זכות (מב ע"א)

משנה

ואחר כך מכניסין את השני ובודקין אותו. אם נמצאו דבריהם מכוונין – פותחין בזכות. אמר אחד מן העדים: יש לי ללמד עליו זכות, או אחד מן התלמידים: יש לי ללמד עליו חובה –

משתקין אותו.

אמר אחד מן התלמידים: יש לי ללמד עליו זכות –

מעלין אותו ומושיבין אותו ביניהן, ולא היה יורד משם כל היום כולו.

אם יש ממש בדבריו – שומעין לו.

ואפילו הוא אומר: יש לי ללמד על עצמי זכות – שומעין לו,

ובלבד שיש ממש בדבריו.

גמרא

[1] ואחר כך מכניסין בו';

[2] אותו היום ותו לא?

[3] *זהנניא*: אם יש ממש בדבריו לא היה יורד משם לעולם,

ואם אין ממש בדבריו אין יורד כל היום כולו,

כדי שלא תהא עלייתו ירידה לו!

[4] *אמר אביי: תרגומה א"אם אין ממש בדבריו*."

מסורת התלמוד

[3] תוספתא סנהדרין ט א, ט ג, ט ד; ירושלמי סנהדרין כב ע"ב, ד ו; כג ע"א, ה ד; בבלי סנהדרין לג ע"ב-לד ע"א.

רש"י

ירידה לו שאם יורידוהו היום לעין כל בושה היא לו.

פירוש הסוגיא

המשנה ויחסה למקבילותיה

אמר אחד מן העדים יש לי ללמד עליו זכות ... משתקין אותו

שנינו בתוספתא:¹

העד אינו מלמד לא זכות ולא חובה.

ר' יוסי בר' יהודה אומ': מלמד זכות ואין מלמד חובה.

משנתנו סתמה כתנא קמא של התוספתא והשמיטה את דעת ר' יוסי בר' יהודה.

גם הברייתא בפרק ד בתלמוד הירושלמי² סותמת כמשנתנו:

תני: העד אין מלמד לא זכות ולא חובה.

מנלן? שנאמר: ועד לא יענה בנפש למות (במדבר לה ל, אכן בכתוב: ועד אחד לא יענה...).

אולם בירושלמי בפרק ה³ מובאת ברייתא אחרת. ברייתא זו סוברת כר' יוסי בר' יהודה שהעד מלמד זכות אבל לא חובה אלא שאינו עולה להימנות עם הדיינים:

תני, אחד מן העדים שאמר: יש לי ללמד עליו זכות, ובא חבירו וסייעו ובא חבירו וסייעו, את

מי ממנין? לראשון? לשיני? לשניה? נישמענה מהדא דרבי יוחנן: והוא שנזדכה מפי עצמו —

אין מושיבין אותו דין. הרי שנזדכה מפי עצמו⁴ ונמצא עד ודיין? לא מצינו עד נעשה דין.

קשה לקבוע את היחס בין המשנה לברייתות, אולם ברור שבעת עריכתה כבר היו כל המקורות האחרים לפני העורך והוא סידרה על פי שיקול דעתו.

עוד על היחס בין המשנה לתוספתא על פי המשא ומתן בתלמוד הבבלי

[2] אותו היום ותו לא

קיימים הבדלים משמעותיים בין לשון המשנה, לשון התוספתא ולשון הברייתא בבבלי בעניין זה:

1 סנהדרין ט ד.

2 סנהדרין כב ב, ד ו.

3 כג א, ה ה.

4 הרמב"ן בחידושו לךף לד ע"ב מגיה מדעתו: "מפי עדו".

ברייתא בבבלי	תוספתא (סנהדרין ט ד)	משנה
		ואחר כך מכניסין את השני ובודקין אותו.
	נמצאת עדותן מכוונת – הגדול שבדיינין פותח לזכות וחברו מסייעו. ...	אם נמצאו דבריהם מכוונין – פותחין בזכות.
		אמר אחד מן העדים: יש לי ללמד עליו זכות, או אחד מן התלמידים: יש לי ללמד עליו חובה – משתקין אותו.
	אמר אחד מן התלמידים: יש לי ללמד עליו זכות – מקבלין אותו בסבר פנים יפות ומעלין ומושיבין אותו עמהם.	אמר אחד מן התלמידים: יש לי ללמד עליו זכות – מעלין אותו ומושיבין אותו ביניהן, ולא היה יורד משם כל היום כולו.
	אם יש ממש בדבריו – והתניא: אם יש ממש בדבריו –	אם יש ממש בדבריו – שומעין לו.
	ולא היה יורד משם עולמית. ואם לאו – לא ירד משם כל אותו היום, כדי שלא תהא עלייתו ירידה לו. הוא שיאמר: יש לי ללמד עליו זכות – שומעין לו. חובה – משתקין אתו בנזיפה. העד אינו מלמד לא זכות ולא חובה.	ואפילו הוא אומר: יש לי ללמד על עצמי זכות – שומעין לו, ובלבד שיש ממש בדבריו.
	ר' יוסי בר' יהודה אומ': מלמד זכות ואין מלמד חובה.	

במשנה, לעומת התוספתא, ניכרת נטייה לקיצור באמצעות השמטת הלכות מובנות מאליהן או הלכות לא מציאותיות. ניסוחה של המשנה הלכתית, קצר ויבש. היא מדגישה את הצד הנוקשה של סדר הדין הפורמלי שממנו אין לזוז. ההלכה היחידה המופיעה במשנה ואינה מופיעה בתוספתא, בעניין תלמיד שבא ללמד חובה, אף היא אינה מופיעה בפני עצמה אלא בבבא אחת עם ההלכה העוסקת בעד שבא ללמד זכות. מנגד, התוספתא מאריכה בדברים ומדגישה את פן הרחמים שבדין.

כך למשל, את העד שבא ללמד זכות, במשנה "משתקין" ומתעלמים לחלוטין מהדעה הסוברת שגם עד יכול ללמד זכות, ואילו בתוספתא מסתפקים בשפה מתונה יותר: "אינו מלמד", ואין מתעלמים מדברי מי שסובר שהוא יכול ללמד;

דבריו של נידון שבא ללמד על עצמו זכות נשמעים במשנה רק אם יש בהם ממש, ובתוספתא הם נשמעים בכל עניין;

דבריו של נידון שבא ללמד על עצמו חובה אינם נידונים במשנה, ואילו בתוספתא הם מושקפים בנזיפה;

התלמיד המלמד זכות זוכה בתוספתא לא רק לכך שיעלוהו ויושיבוהו אותו בין הדיינים אלא הם אף נקראים לקבל אותו בסבר פנים יפות. הבדלים אלו הם רק הקדמה להבדל המשמעותי ביותר, בעניינו של תלמיד שלימד זכות והיה בדבריו ממש:

לפי פשט המשנה אין הבחנה לעניין הירידה בין אם יש ממש בדבריו בין לאו. בשני המקרים התלמיד עולה לאותו יום ותו לא, בעוד שהתוספתא גומלת לתלמיד שיש ממש בדבריו בכך שלא ירד לעולם.

לפיכך, התשובה הפשוטה והברורה לסתירה שהתלמוד מוצא בין המשנה לברייתא היא שזה אכן מקרה של התפתחות ההלכה. העורך של משנתנו לא היה מוכן לקבל שינוי סדר דין רדיקלי שמשמעו העלאת תלמיד שלא הוסמך להוראה לדרגת דיין ושינוי קבוע במספר הדיינים. משום כך ערך וסידר את ההלכות במקורות שהיו לפניו כך שיתאימו לשיטתו.

פירושו של אביי למשנה

א' ווייס סבור⁵ שאביי מפרש את המשנה כך: הרישא – "אמר אחד מן התלמידים יש לי ללמד עליו זכות מעלין אותו ומושיבין אותו ביניהם ולא היה יורד כל היום כולו" – עוסקת בין במקרה שבו יש ממש בדבריו של התלמיד בין במקרה שלא; הסיפא – "אם יש ממש בדבריו שומעין לו" – היא עניין בפני עצמו, שלא רק שאינו יורד משם באותו יום אלא גם שומעים לו. אבל אין כוונת אביי לומר ששיטת הסיפא של המשנה זהה לשיטת הברייתא, שאם יש ממש בדבריו לא היה יורד משם התלמיד לעולם.

לדעת ווייס, אף על פי שהמשנה והתוספתא דיברו בסגנון אחד, נתכוונו כל אחת מהן למשמעות שונה. במשנה, "יש ממש בדבריו" פירושו: יש בדברי התלמיד עניין והם ראויים להישמע, ותו לא, ולכן ירד משם באותו יום או למחרת בשעת גמר דין, ואילו בברייתא, אותן מילים ממש משמען שמחמת דברי התלמיד פטר בית הדין את הנידון, וזכות זו עומדת לתלמיד שלא ירד משם לעולם.

אולם ברור שלא זו הייתה כוונת הסתמא בהביאה את דברי אביי כתירוץ לסתירה בין המשנה לתוספתא. הלוא כל עצמה של הסתמא לא בא אלא לאחד את שני המקורות לשיטה אחת. לפיכך, אם נקבל את פירושו של ווייס נצטרך לומר שדברי אביי נאמרו בפני עצמם כפירוש וכהבהרה למשנה – אביי התכוון לפרש את ההבדל בין הרישא של המשנה לסיפא שלה, אבל לא התכוון לומר שהמשנה זהה לברייתא. עורך הסוגיא הוא שהביא את דברי אביי כתירוץ לקושיית הסתמא וכדי ליצור אחידות בין דברי המשנה לדברי הברייתא. על ידי כך העניק בעל הסתמא לדברי אביי משמעות שאביי כלל לא התכוון לה.

יתכן ויש לפרש לפי דרכנו לעיל שהמשנה מציגה שלב מאוחר בפסקי התנאים, ובאמצעות אביי הסתם מנסה ליישב את דין המשנה עם דעת התוספתא עתיקתא' באופן סינכרוני. לכן אותם שיקולים שגרמו לעורך המשנה 'להוריד' את התלמיד משיבתו העולמית בבית דין על ידי השמטה, הם הם השיקולים שהתגלגלו בקושיית הראשונים על אביי ואשר גרמו להם להחזיר עטרת התלמיד לכסאו שישב עליו מקודם לפי התוספתא.

ואכן, הראשונים כבר עמדו על כך שתירוצו של אביי (לפי ההקשר שבו הוא שובץ על ידי הסתמא) מעורר קשיים רבים. את כל הקשיים יש להקשות על התוספתא.

הר"ן, שהוקשה לו כיצד מעלים תלמיד לדרגת דיין, מגביל את יכולת התלמיד ללמד זכות רק להכרעה במקרה של מחלוקת בין הדיינים. אבל אם הדיינים מסכימים לדעה אחת, אין התלמידים ושאר החכמים יכולים לשנות את הדין אפילו היו התלמידים מרובים מן הדיינים.⁶

5 סדר הדין, עמ' 235.

6 מצד שני, ר' חיים בנבנישתי, בעל כנסת הגדולה, מביא בספרו, חמרא וחיי, עמ' תמד, בשם תלמידי רבינו פרץ, שדברי תלמיד שלימד זכות מתקבלים לכל דבר ועניין כדברי כל דין מבית הדין אף אם בסופו של דבר גורמים דברים אלו להרשעתו של הנידון, כגון מצב שבו דעת כל הדיינים נוטה לחובה ואילו דברי אותו תלמיד היו פוטרם את הנידון כדין בית דין שנטה כולו לחובה.

המאירי⁷ התקשה כיצד ניתן להוסיף על מניין הסנהדרין, ופירש שאין כוונת הברייתא שלא היה התלמיד יורד ממש לעולם אלא כל זמן שגדון אותו עניין בפני בית הדין.⁸

הריא"ז בפסקיו⁹ מיישב קושי זה באופן אחר: לא היה יורד משם לעולם לעניין ישיבה, אבל למניין אינו עולה. וכדעת זקנו הרי"ד.¹⁰

הרמב"ם קיבל את דברי התלמוד כפשוטם וכתב כלשון הברייתא: "לעולם" – סתם ולא פירש, משמע שהתלמיד נסמך לדיין מן המניין.

הנידון המלמד זכות

לפי פשוטה, המשנה מבחינה בין תלמיד שלימד זכות, שעליו נאמר "מעלין אותו" וכו' וגם: "שומעין לו", לבין הנידון, שעליו נאמר: "שומעין לו" בלבד. כלומר, מתחשבים בדבריו אבל הוא אינו עולה לשבת עם הדיינים ולהימנות עמהם. זהו גם פשוטה של התוספתא, וכך אמר גם ר' יוחנן בירושלמי:¹¹ "והוא שנזדכה מפי עצמו – אין מושיבין אותו דיין. הרי שנזדכה מפי עצמו ונמצא עד ודיין? לא מצינו עד נעשה דיין".

אולם פירושו של אביי למשנה מוציאה מידי פשוטה.¹² לפי אביי, דברי המשנה: "ולא היה יורד משם כל היום כולו", עוסקים במקרה שבו אין ממש בדברי התלמיד, וההמשך: "אם יש ממש בדבריו שומעין לו", מקביל לדברי הברייתא שאינו יורד משם לעולם. ומכאן שדברי המשנה על הנידון עצמו, שאם יש ממש בדבריו "שומעין לו", משמעם גם כן שהנידון יושב עם הדיינים ועולה עמם למניין.

גם כאן, כמו בסעיף הקודם, מקבל הרמב"ם¹³ את דברי הסתמא ופוסק שנידון שלימד זכות על עצמו עולה למניין הדיינים.

אולם הרמ"ה מעדיף את פשוטה של המשנה. הוא שואל: מדוע אין העד יכול ללמד זכות והנידון יכול, הלוא שניהם נוגעים בעדותם?! ועוד, אם יכול הנידון ללמד על עצמו זכות ושומעים לו, מדוע אינו יושב בין הדיינים כתלמיד שמלמד זכות?

עונה הרמ"ה: את העד משתקים משום שהדבר מנוגד לסדר הדין שעד יעשה דיין. מאותה סיבה הוא גם אינו יכול להימנות עם הדיינים. אולם חייבים לשמוע את הנידון ולהתייחס בכובד ראש לטענותיו לא כעד ולא כדיין אלא משום זכותו היסודית של כל אדם להגן על עצמו בדין.

הערה לנוסח הירושלמי

המקבילה הירושלמית של סוגייתנו, סנהדרין כב ע"ב, ד ו, מצוטטת במלואה ברי"ף.¹⁴

להלן שינויי הנוסח בין שני המקורות, כ"י ליידין מול נוסח הרי"ף:

ל:

ר: ומנין אפי' אחד שנא' אחד לא יענה

ל: ומניין שאף הוא אין מלמד לא זכות ולא חובה

ר: ומנין הוא בעצמו לא יענה

ל: תלמוד לומ' והוא לא יענה בנפש למות

ר: שנאמר לא יענה בנפש למות

7 בפירושו למשנה.

8 וכן פירושו חכמים בלשון המקרא: "ועבדו לעולם" (שמות כא ו), שיש "עולם" לזמן קצוב (ר' פירושו של ראב"ע על פסוק זה).

9 מובא בקונטרס הראיות, הע' 372.

10 שם, הע' 374.

11 כג א, ה ה.

12 וכבר עמד על כך ווייס, שם, עמ' 234, והע' 38.

13 הלכות סנהדרין י ח.

14 סנהדרין פרק ד. דפוס וילנא, יג ע"א בדפי הרי"ף. וכן גרסת ר"י מלונגיל, עמ' פט.

"ומניין שאף הוא אין מלמד לא זכות ולא חובה": בעל הפני משה והרידב"ז מפרשים שהכוונה היא לעד. לדבריהם קשה לשם מה חזר התלמוד על אותה הלכה פעמיים.

בעל קרבן העדה מפרש שהכוונה היא לנידון, ומקשה: והלוא במשנה נאמר שהנידון עונה לזכות! אמנם לגירסת הרי"ף לא קשה, שכן התלמוד מדבר רק על נידון שלימד על עצמו חובה ולא על נידון שלימד על עצמו זכות. לא ברור אם זה טקסט מקורי יותר או טקסט שגם הוא השתבש ואחר כך עבר עריכה כדי להסיר את הסתירות הנראות בכ"י לנידון, לפי הכלל שהטקסט הקשה (lectio difficilior) הוא הקדום וזה החלק הוא המעובד.

